

3. MAGYARORSZÁG ALAPTÖRVÉNYE

CsINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna

Jelen fejezet arra tesz kísérletet, hogy az Alaptörvény jogi jellegét és társadalomban betöltött szerepét mutassa be. A fejezet nem foglalkozik az Alaptörvény egyes részeinek részletes bemutatásával (ezt több más fejezet megteszi), hanem az általános elméleti kérdések tárgyalására szorítkozik. Elsőként az Alaptörvény mint jogi norma jellegét és az ahhoz kapcsolódó gyakorlatot vizsgáljuk, ezt követően a megalkotásának körülményeit és folyamatát, az azóta bekövetkezett változásokat, jogforrási jellegét, valamint a korábbi és a fennálló alkotmány közötti viszonyrendszert elemezzük. Végül az alkotmányértelmezési szabályokat, és az alkotmánynak a kormányzás gyakorlatában játszott szerepét vizsgáljuk.

1. Az Alaptörvény általános karaktere

Ahogy elvont szinten az alkotmány meghatározza a jogrendet, úgy az Alaptörvény, illetve annak alapvető karaktere és jellemzői is meghatározzák a magyar alkotmányos berendezkedést. Ez nem csak amiatt a klasszikus jogelméleti tézis miatt van így, amely szerint a jogrendszer minden normájának meg kell felelnie az alkotmánynak, hanem amiatt is, mert az alkotmány fogalmi kultúrája kihat a joggyakorlatra és az általános jogi diskurzusra is.¹ Az Alaptörvény általános karaktere tehát a szorosán vett alkotmányi szövegen túl arra is kiterjed, hogy hogyan képes betölteni azokat a funkciókat, amiket általában véve az alkotmánynak szokás tulajdonítani. Ide tartozik például, hogy az Alaptörvény hogyan képes befolyásolni a tényleges joggyakorlatot elsősorban az alapjogok védelme körében, hogyan szab határt a közhatalom szerveinek, illetve hogyan biztosítja a jogrendszer stabil működésének alapjait. Ezért először az Alaptörvény szövegét, majd az annak alapján létező alkotmányos gyakorlatot, végül az alkotmány jellemzőit elemezzük a nemzetközi trendek fényében.

1.1. Az Alaptörvény hatályos szövege nagy részének eredetét a korábbi Alkotmány rendelkezéseiben kell keresni, amelyek a formális szabályok szintjén nem változtak

¹ JAKAB András: Miért nem működik jól a jogrend és hogyan javíthatjuk meg? *MTA Law Working Papers*, 2018/1.

jelentősen.² A változások között szerepel a preambulum kibővítése és teljesen új tartalommal való megtöltése, az alkotmányszöveg új tagolása,³ valamint néhány új rendelkezés. Az új rendelkezéseket különböző csoportokba sorolhatjuk attól függően, hogy miként fogadták el őket, és hogy milyen hatással vannak az Alaptörvény karakterére.

Az első csoportba sorolandók azok a rendelkezések, amelyek már az eredetileg elfogadott és kihirdetett Alaptörvényben is szerepeltek. Ilyennek tekinthető például az M) cikk (1) bekezdése az értéktéremtő munkáról, vagy az O) cikk a személyes felelősségvállalásról, valamint a III. cikk (3) bekezdésben található, fajnemesítést és emberi egyedmásolást tiltó rendelkezések. A sort még lehetne folytatni más példákkal, mint például az adósságfék intézménye az Alaptörvény 36. cikk (3) bekezdésében, ezeknek a rendelkezéseknek a közös jellemzője, hogy eddig nem váltak sem az alkotmánybíró-sági, sem a rendes bírósági gyakorlat részévé.⁴

A második csoportba olyan újítások találhatók, amelyek a korábbi alkotmánybíró-sági gyakorlat által kimunkált dogmatikát kodifikálják, vagy épp ellenkezőleg, az alkotmánybíró-sági gyakorlatot kívánják megváltoztatni. Az előbbire példa a szükséges-ségi-arányossági tesztre vonatkozó rendelkezés az I. cikk (3) bekezdésében, a szociális biztonsághoz való jog államcélként rögzítése, az utóbbira a köztársasági elnök politikai és vétőjogának viszonya.

A harmadik csoportba tartozó szabályok esetében az alkotmányozó felül kívánta írni az Alkotmánybíróságnak már az Alaptörvény hatálya alatt hozott döntéseit, vagy éppen hogy elejét akarta venni egy új gyakorlat kialakulásának. Ebbe a körbe sorolható például az S) cikk (3) bekezdését kiegészítő azon szabály, amelyik az Alaptörvény átmeneti rendelkezéseit felülvizsgáló 45/2015. (XII. 29.) AB határozatra reagálva kimondta, hogy az alkotmánymódosítások csak eljárási szempontból vizsgálhatók felül. Szintén ide tartoznak a negyedik alaptörvény-módosítás révén az Alaptörvény részévé vált rendelkezések is, mint például az U) cikk, amely a kommunista diktatúra alatt elkövetett bűncselekmények az elévülésükre tekintet nélkül büntetni rendeli, vagy az egyházi jogállás korlátozásáról szóló VII. cikk,⁵ a család fogalmának meghatározásáról

² JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*. Budapest, HVG-Orac, 2011.; András JAKAB – Pál SONNEVEND: Kontinuität mit Mängeln: Das neue ungarische Grundgesetz. *Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht*, 2012/72.; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: *Egy alkotmány margójára. Alkotmányelméleti és értelmezési kérdések az Alaptörvényről*. Budapest, Gondolat, 2012. 108. [CSINK-FRÖHLICH (2012a)]; Attila VINCZE – Marton VARJU: Hungary. *The New Fundamental Law. European Public Law*, 2012. 437–453.; András JAKAB – Pál SONNEVEND – Lóránt CSINK: *The Constitution as an Instrument of Everyday Party Politics: The Basic Law of Hungary*. In: Armin von BOGDANDY – Pál SONNEVEND (szerk.): *Constitutional Crisis in the European Constitutional Area*, Oxford e.a., Hart, 2015. 33–109.

³ A Nemzeti Hitvallásnak nevezett preambulumon kívül az Alaptörvény az Alapvetés részben az alkotmányos rend alapelveit fogalmazza meg, majd a Szabadság és Felelősség című rész szól az alapjogokról és kötelezettségekről, végül Az Állam című egység tartalmazza az állami működés alapvető struktúráját és az állami szervek feladat- és hatáskörét.

⁴ SZENTE Zoltán: Az Alaptörvény (2012–2015). In: JAKAB András – GAJDUSCHEK György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. Budapest, MTA JTI, 2015. 235–236. <https://jog.tk.mta.hu/a-magyar-jogrendszer-allapota-kotet>

⁵ Az Alkotmánybíróság a 6/2013. (III. 1) AB határozatban nyilvánította alaptörvény-ellenesnek az egyházak bejegyzésére vonatkozó eljárást, valamint az annak alapján megszüntetett egyházakról szóló döntést.

szóló L) cikk (1) bekezdése,⁶ vagy a hajléktalanok közterületről történő kitiltását lehetővé tevő XX. cikk (3) bekezdése.⁷

Különösen ezekre a rendelkezésekre igaz, hogy politikai jellegű küzdelmek közepette születtek, amelyeket gyakran éppen az azokat alkalmazó bíróságok és Alkotmánybíróság ellen vívtak, ezért e rendelkezések alkalmazása és értelmezése is politikai törésvonalak mentén alakult. Az alkotmányszöveg túlzott átpolitizálódása pedig árt a kiegyensúlyozott és koherens gyakorlat kialakításának.

1.2. Az Alaptörvény értékelése során nem csupán a normaszöveget, hanem az Alaptörvényhez fűződő politikai és társadalmi kontextust is vizsgálat tárgyává kell tenni. Az Alaptörvény szövegéhez kapcsolódó értelmezési gyakorlat egyértelművé tette, hogy az Alaptörvény nem politikai konszenzus útján, hanem a többségi elvet követve kíván érvényesülni: azon az alapon, hogy az Alaptörvényt életre hívó kormánytöbbség a választásokon alkotmányozói többséget kapott, és ezt a többséget az azt követő választásokon is megtartotta. A többségi felhatalmazás azonban együtt járt a konszenzus keresésének elutasításával és általában véve a joghoz hatalmpolitikai szemszögből viszonyuló jogalkotói⁸ és alkotmányozói attitűddel, amelyek az Alaptörvény részévé emelték azokat a politikai feszültségeket,⁹ amelyek ideális esetben csupán az alkotmány szövegére épülő dogmatikai vitákban és a politikai diskurzusban öltenének testet. Mindezek ellenére az Alaptörvény támogatói és ellenzői közötti politikai törésvonal nem eredményezte az alapjogok egészének átpolitizálódását vagy ideológiáivá válását. Azok a kezdeti félelmek, amelyek szerint az Alaptörvény keresztény-konzervatív szellemisége miatt számos, egyébként változatlan formában szereplő alapjog érvényesülése kerülhet veszélybe, vagy nem látszanak bekövetkezni, vagy azok indoka egyértelműen nem a keresztény-konzervatív szellemiségben keresendő. Az előbbire példa a II. cikkben szereplő élethez és emberi méltósághoz való jog, és a magzati életet a fogantatás pillanatától védő rendelkezés, amely semmilyen praktikus következménnyel nem járt az abortuszt széles körben lehetővé tevő szabályozást illetően, a második verzióra pedig a hajléktalansággal szembeni fellépés említhető példaként. Ezzel szemben a család fogalmán az látható, hogy az Alaptörvény a hagyományos családmódel mellett áll ki.

⁶ Az Alkotmánybíróság 43/2012. (XII. 20.) AB határozatában alaptörvény-ellenesnek mondta ki a családok védelméről szóló törvényben foglalt család-definíciót.

⁷ Az Alkotmánybíróság a 38/2012. (XI. 14.) AB határozatban alaptörvény-ellenesnek mondta ki az ezt lehetővé tevő törvényi és önkormányzati rendeleti szabályokat.

⁸ Itt kell megemlíteni a rendes jogalkotási gyakorlat felgyorsulását, a vitára szánt idő csökkenését, és a gyakori utólagos módosításokat, amely a minőség romlására mutat rá. Lásd JAKAB (2018) i. m. 11–13.

⁹ Ide sorolható az Alkotmánybíróság hatásköre az alkotmányellenes jogszabályok megsemmisítésére [24. cikk (2) bekezdés], a pénzügyi tárgyú törvények kivételével [37. cikk (4) bekezdés]. Ugyancsak ilyen a visszaható hatályú jogalkotás tilalma [U) cikk] a kommunista diktatúra alatt elkövetett bűncselekmények kivételével [XXVIII. cikk (4) bekezdés], vagy a törvényes bíróhoz való jog [XXVIII. cikk (1) bekezdés] alóli kivétel az peráthelyezések esetében [25. cikk (7) bekezdés], végül a lelkiismereti és vallásszabadság [VII. cikk (1) bekezdés] alóli kivétel a bevett egyháznak nem nyilvánított vallási közösségek esetében [VII. cikk (4) bekezdés]

1.3. Az Alaptörvény tartalmát tekintve némely vonatkozásban csatlakozik a kortárs alkotmányok által kijelölt alkotmányos trendek sorába, másokban nem. Az előbbire példa az a trend, amely szerint egyre több, és egyre extrémebb (azaz a hagyományostól elütő) emberi jogi katalógus elfogadására kerül sor. Habár az Alaptörvény extrém jogokat nem tartalmaz, mégis találunk néhány újszerű rendelkezést, mint például az emberi egyedmásolást és fajnemesítést tiltó, vagy a genetikailag módosított élőlényektől mentes mezőgazdaságot védő és az ivóvízhez való hozzáférést biztosító rendelkezések. A természeti erőforrásokat kiemelt védelemben részesítő rendelkezések egyre több alkotmányban megtalálhatók, így például a 2008-ban elfogadott ecuadori (vagy a 2009-ben elfogadott bolíviai) alkotmányban, amely a természeti képződményeket alanyi jogokkal ruházta fel. A magyar és a latin-amerikai alkotmányok összehasonlítása más szempontból sem nélkülöz minden alapot; a visszaélészerű alkotmányozási technikákról írt egyik tudományos cikk Venezuelával és Columbiával hasonlította össze a 2010-2011 közötti hazai alkotmányozói gyakorlatot.¹⁰ Ugyancsak a trendeket követő példák közé tartozik az alkotmányértelmezésre vonatkozó szabályok alkotmányba foglalása.¹¹ A nemzetközi tendenciákkal ellentétben azonban, az Alaptörvény nem nehezített az alkotmánymódosítás eljárásán és nem fogadott el ún. örökkévalósági klauzulákat. A témában született elemzés szerint nem csupán egyre több olyan rendelkezést fogadtak el az második világháborút követően, amelyekben kifejezetten kizárták egyes rendelkezések vagy alkotmányos értékek módosíthatóságát, hanem az is kimutatható, hogy ezek a rendelkezések egyre hosszabbak lesznek.¹²

2. Az Alaptörvény megalkotásának oka és körülményei

2.1. Előzmények

A XX. századig Magyarország közjogi berendezkedése a történeti alkotmányra épült, azaz az állam felépítésére, az egyén és a közhatalom viszonyára, valamint a társadalmi-gazdasági berendezkedésre vonatkozó szabályokat nem egy egységes kódex tartalmazta. A magyar történelemben a kartális alkotmány létrehozására először a – rövid ideig működő – Tanácsköztársaság tett kísérletet az I. világháborút követően. A II. világháborút követően fontos lépés volt a Magyarország államformájáról szóló 1946. évi I. törvény, amely azonban csak államszervezeti kérdéseket tartalmazott.

A kommunista hatalomátvételt követően – az 1936-os szovjet alkotmány mintájára – született meg az 1949. évi XX. törvény, mint az ország első kartális alkotmánya. A hatalom egységét hirdető, tervgazdálkodásra építő népköztársasági alkotmány 1989-ig a totalitárius berendezkedést szolgálta, bár 1972-ben egy átfogó alkotmánymódosítás lépést tett az egypártrendszeren belüli szocialista gazdasági reform irányába.

¹⁰ David LANDAU: *Abusive Constitutionalism. University of California Davis Law Review*, Vol. 47. (2013).

¹¹ Klasszikus példa a Dél-Afrikai Alkotmány 39.1. cikke. Eszerint az alkotmányértelmezésnek elő kell mozdítania a „nyílt és demokratikus társadalom mögött meghúzódó értékeket” és kifejezett lehetőséget adnak a vonatkozó nemzetközi jog, valamint az összehasonlító jog forrásainak használatára.

¹² Yaniv ROZNAI: *Unconstitutional Constitutional Amendments. The Limits of Amendment Powers*. Oxford University Press, 2017. 21.

Magyarországon a politikai rendszerváltás tárgyalásos úton ment végbe. Az 1989 júniusában megalakult Nemzeti Kerekasztalon az Ellenzéki Kerekasztal, az MSZMP (korábbi állampárt) és a harmadik oldal (civil szervezetek) képviselői között megszülettek azok a politikai megállapodások, amelyek előkészítették a szabad választásokat és a demokratikus berendezkedés alapjait.¹³ Ennek hatására az 1989. évi XXXI. törvény deklarálta a Köztársaságot, és az alkotmánynak új tartalmat adott azzal, hogy „a Magyar Köztársaság független és demokratikus jogállam”. Az Alkotmánybíróság értelmezésében „az 1989. október 23-án kihirdetett alkotmánymódosítással gyakorlatilag új alkotmány lépett hatályba, ami az államnak, a jognak és a politikai rendszernek a korábitól gyökeresen különböző, új minőségét vezette be” [11/1992. (III. 5.) AB határozat]. Az 1990-es szabad választásokat követően a legnagyobb kormánypárt (MDF) és a legnagyobb ellenzéki párt (SZDSZ) megállapodásának (korabeli elnevezéssel: Paktum) eredményeként az 1990. évi XL. törvény pontosította a kormányformát: a parlamentarizmus megszilárdítása érdekében bevezette a konstruktív bizalmatlansági indítványt, a köztársasági elnök parlament általi választását és – az alkotmányerejű törvények megszüntetésével – növelte a kormánypártok mozgásterét a törvényhozásban.

Az Alkotmány tartalmilag minden tekintetben megújult: valamennyi rendelkezése megváltozott és szellemisége is gyökeresen más lett. A rendszerváltást követően az Alkotmányt a demokrácia, a jogállami és emberi jogi garanciák iránti elkötelezettség és az individualista-kapitalista világnépe jellemezte. Számozásában és szerkezetében mégis a régi rend örökségét vitte tovább. Ugyan a rendszerváltáskor az Alkotmány kialakult normaszövegét nem tekintették véglegesnek, az Alkotmány preambuluma maga is utal arra, hogy az Alkotmány szövegét az Országgyűlés „hazánk új Alkotmányának elfogadásáig” állapítja meg. Erre tekintettel a rendszerváltást követő parlamenti ciklusokban mindig előkerült az alkotmányozás kérdése, a szükséges politikai kompromisszum hiánya azonban nem tette lehetővé egy új alkotmány elfogadását. Ugyan 1994 és 1998 között a kormánykoalíciót alkotó pártok rendelkeztek az alkotmány megalkotásához szükséges többséggel, az alkotmány megalkotása – részben a kormányzó pártok közötti egyetértés hiánya folytán – ekkor is elmaradt.

A politikai kompromisszum hiányára nem lehetett hivatkozni 2010-ben, amikor a Fidesz-KDNP pártszövetség kétharmados többséget kapott a választáson. Mindez olyan választási rendszer mellett történt, amelyről korábban elképzelhetetlennek tartották, hogy egyetlen indulónak kétharmados felhatalmazást biztosítson. A választást megelőzően csupán utalások voltak az alkotmányos berendezkedés felülvizsgálatára,¹⁴ majd a két forduló között az ellenzék részéről felvetett kampánytéma volt a Fideszt alkotmányozói többséggel történő felruházásának veszélye.¹⁵

¹³ SÓLYOM László: *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*. Budapest, Osiris, 2001.; KILÉNYI Géza (szerk.): *Egy alkotmány-előkészítés dokumentumai. Kísérlet Magyarország új alkotmányának megalkotására, 1988–1990*. Budapest, Államtudományi Kutatóközpont, 1991.; HALMAI Gábor: *A magyar alkotmányjog átalakulása 1985–2005*. In JAKAB András – TAKÁCS Péter (szerk.): *A magyar jogrendszer átalakulása 1985–2005*. Budapest, Gondolat – ELTE ÁJK, 2007.

¹⁴ Közvetlenül a kampány előtti utalás a Fidesz részéről a „kis győzelem, kis változás, nagy győzelem, nagy változás” volt. Lásd pl. <http://www.origo.hu/itthon/20100719-lazar-janos-a-fidesz-frakciovezetoje-interju.html>

¹⁵ https://24.hu/belfold/2010/04/17/mszp_teljhatalom_ellen_kampanyolunk/

2.2. Az alkotmányozás folyamata

A Parlament megalakulását követően másfél hónappal, 2010. június 28-án az új Országgyűlés 45 képviselőből álló Alkotmány-előkészítő eseti bizottságot hozott létre.¹⁶ A tagok kétharmada a kormánypártok, egyharmada az ellenzéki frakció képviselőiből tevődött össze. Ez frakciókra vetítve azt jelentette, hogy a Fidesznek 23, a KDNP-nek 7, míg ellenzéki oldalon az MSZP-nek 7, a Jobbiknak 6 és az LMP-nek 2 képviselője alkotta az alkotmányozás sarokköveinek megalkotásával megbízott testületet. A bizottság azt a feladatot kapta az országgyűléstől, hogy 2010. december 15-ig dolgozza ki az új alkotmány szabályozásának legfőbb elveit és azt egységes alkotmánykonceptió formájában terjessze az Országgyűlés elé.

A bizottság megkereste valamennyi, az alkotmányban nevesített közjogi tisztségviselőt, a nemzeti és etnikai kisebbségek országos szövetségeit, a helyi önkormányzatok országos érdekképviseleti szerveit, a Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Intézetét, valamint az állami, egyházi és alapítványi egyetemek alkotmányjogi tanzségeit. A felkértek többsége élt a lehetőséggel és legalább a saját területét érintő alkotmányos szabályozással kapcsolatosan megfogalmazta a jövőre irányuló elképzeléseit. Ellenzéki javaslatra a bizottság elfogadta, hogy valamennyi frakció jogosult öt-öt társadalmi szervezetet (egyesületet, egyházat) megjelölni, akiket a bizottság elnöke a testület nevében mérlegelési jog nélkül a civil szervezeteknek és az egyházaknak az alkotmányozás folyamatába való bevonása érdekében véleményalkotásra felkér.

A bizottság hat munkacsoportban dolgozta ki az egyes részterületek koncepcióit. Az „Alkotmányos alapértékek”, „Alapvető jogok és köteleességek”, „Kormányzati rendszer és a hatalomgyakorlás formái”, „Igazságszolgáltatás, Alkotmány- és jogvédelem”, „Helyi önkormányzatok” és „Közpénzügyek” területeken működő munkacsoportok – a Kormány képviselőinek megfigyelőként történő részvétele mellett – 2010. október 20-ig előkészítették a feladatkörükbe tartozó részkoncepciókat.

Az ellenzéki pártok közül az MSZP, illetve az LMP 2010. október végéig, míg a Jobbik 2010. november közepéig vett részt a testület munkájában. A bal- és jobboldali ellenzéki pártok kivonulásának oka jelentősen különbözött egymástól. Az MSZP-nek és az LMP-nek az alkotmánybírói jogkörök szűkítésére adott politikai válasza volt a testület elhagyása, míg a Jobbik a koncepcióval kapcsolatos nézetkülönbségek áthidalhatatlanná válása miatt döntött a kivonulás mellett. Az ellenzéki pártok távolmaradása miatt az összegző munkacsoport már ellenzéki képviselők nélkül készítette el az egységes koncepciót. Ettől függetlenül az eseti bizottság aktív működési idejének túlnyomó részében (júniustól októberig) valamennyi ellenzéki frakció is érdemben részt vett a testület munkájában.

A bizottság 2010. november 16-án fejezte be a részkoncepciók megvitatását. A bizottság munkájának következő fázisában az összegző munkacsoport, illetve a bizott-

¹⁶ Az alkotmányozás folyamatát számos tanulmány mutatta be, az empirikus tapasztalatokon alapulók közül lásd különösen TRÓCSÁNYI László: *Párizsi Napló*. Budapest, Századvég, 2018. és ABLONCZY Bálint: *Az alkotmány nyomában*. Budapest, Elektromédia, 2011. Az értékelő tanulmányok közül lásd JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése s gyakorlati következmények*. Budapest, HVG-Orac, 2011.; SZENTE Zoltán: *Az Alaptörvény*. In: JAKAB–GAJDUSCHEK i. m. 214. s. köv. és TRÓCSÁNYI László: *Az alkotmányozás dilemmái*. Budapest, HVG-Orac, 2014. 35. s. köv.

ság szakértői¹⁷ a részkoncepciókból egységes koncepció javaslatot készítettek el 2010. december 2-án, *Magyarország Alkotmányának szabályozási elvei* címmel.

A bizottság működésével párhuzamosan 2010 júniusában hat szaktekintély¹⁸ kért fel a miniszterelnök, hogy hozzanak létre egy olyan testületet (a Miniszterelnök tanácsadó testülete), amely a kormányfő mellett működik, és segít az új alkotmány koncepciójának kidolgozásában. A koncepció megfogalmazását követően az Országgyűlés felhívta a parlamenti pártokat alkotmány-javaslatok betérjesztésére, egyúttal felhívta a Kormányt, hogy valamennyi frakció számára nyújtson segítséget a normaszöveg kidolgozására. A kormánypártok a javaslat megszövegezésére háromfős szövegező bizottságot hoztak létre.¹⁹

A miniszterelnök emellett felkérte SZÁJER József európai parlamenti képviselőt az új alkotmánnyal kapcsolatos nemzeti konzultációban való részvételre.²⁰ A konzultáció során elsődlegesen a választópolgárokat közvetlenül érintő, mindennapi életre vonatkozó társadalmi és gazdasági kérdésekről kérik a választópolgárok véleményét. A nemzeti konzultációk az Alaptörvény elfogadása után is fontos, rendszerépítő elemét képezik majd a választói akarat megismerésének és becsatornázásának.

2.3. Az Alaptörvény megalkotásának értékelése

Az alkotmányozás kapcsán az elsődleges kérdés, hogy volt-e rá szükség egyáltalán. Ha pusztán alkotmányjogi szempontból nézzük, akkor erre – mind az Alaptörvény támogatói, mind a bírálói – azt a választ adják, hogy nem. SZIGETI Péter szerint „alkotmányos szükséghelyzet nem volt, csak erőfölény és szándék új politikai kurzus intézményesítésére”.²¹ TRÓCSÁNYI László is elismeri, hogy a '89-es Alkotmányt a jogászok magukénak vallották, hozzáteszi ugyanakkor, hogy a társadalom nem.²²

Az alkotmányozás oka tehát nem alkotmányjogi, hanem inkább politikai-társadalmi volt. A 2010 előtti állapotot értékelve HALMAI Gábor rámutat arra, hogy „sem a politikai élet résztvevőiben, sem pedig az őket támogató tömegekben nem alakult ki az a politikai kultúra, amely megkérdőjelezhetlenné teszi az alkotmány szabályainak és elveinek betartását”.²³ Ehhez hasonló állásponton van TÖLGYESI Péter, aki szerint „általános csalódás [volt] a létező parlamentarizmus gyakorlatában”.²⁴ Ha el is fogadjuk, hogy az adott kontextusban politikailag vállalhatatlan lépés lett volna nem alkotmányozni:

¹⁷ PATYI András, SZALAY Péter és VARGA Zs. András.

¹⁸ BOROS Péter, PÁLINKÁS József, POZSGAY Imre, SCHÖPFLIN György, STUMPF István (aki később alkotmánybíróvá választása miatt lemondott a tisztségéről) és SZÁJER József.

¹⁹ Tagjai SZÁJER József, GULYÁS Gergely és SALAMON László.

²⁰ A testület tagja CSÁK János, Magyarország londoni nagykövete, JÁRAI Zsigmond, a Magyar Nemzeti Bank felügyelőbizottságának elnöke, PÁLINKÁS József, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke és SZILI Katalin az Országgyűlés korábbi elnöke.

²¹ SZIGETI Péter: Az alkotmányozás alkotmányossága. In: JAKAB András – KÖRÖSÉNYI András (szerk.): *Alkotmányozás Magyarországon és máshol*. Budapest, MTA PTI, 2012. 285.

²² TRÓCSÁNYI (2014) i. m. 37.

²³ HALMAI Gábor: Régi dicsőségünk. In: CHRONOWSKI Nóra et al. (szerk.): *A szabadságszerető embernek – Liber Amicorum István Kukorelli*. Budapest, Gondolat, 2017. 61.

²⁴ TÖLGYESSY Péter: A magyar parlamentáris hagyomány íve és az újabb alkotmányozás. In: JAKAB-KÖRÖSÉNYI i. m. 277.

„a kétharmad csapdájában csak a rapid, tulajdonképpen három hét alatt végrehajtott alkotmányozás maradt meg az új keleties irányt kereső kormánytöbbségnek”.²⁵ Mindez meghatározta a parlamenti pártok taktikáját is: a kormánypártok a saját politikai irányvonaluknak megfelelő szimbólumoknak tulajdonítottak jelentőséget (nemzet, kereszténység, ezeréves múlttal való folytonosság helyreállítása),²⁶ az ellenzéki pártok pedig az alkotmányozásból való kimaradásban voltak érdekeltek,²⁷ hogy az Alaptörvény illegitim voltát állíthassák.

Amíg tehát 1989-90-ben egy pillanatnyi törékeny kompromisszum, a konszenzuális demokrácia eredménye volt az alkotmányozás (mind a kerekasztal-tárgyalásokon, mind az MDF-SZDSZ paktumnál), addig 2011-ben a többségi demokrácia révén született új alkotmány.

3. Az Alaptörvény és a korábbi Alkotmány viszonya az alkotmánybírószági gyakorlat szempontjából

Nem sokkal az Alaptörvény elfogadása után felmerült a korábbi, 2012 előtti alkotmánybírószági gyakorlat kötelező erejének és felhasználásának a problémája. A kérdés bonyolultságát az adta, hogy a gyakorlati alkalmazás során az Alkotmány és Alaptörvény egyes rendelkezései közötti hasonlóságból, vagy a két alkotmány értékrendje, filozófiai háttere közti különbségből kell-e kiindulnia.

Általánosságban kijelenthető, hogy az alkotmánybírószági döntések nem rendelkeznek ugyanazzal az autoritással, mint maga az alkotmány, az alkotmányos döntéshozatal igazolásának folyamatában azonban igen hasonlóan viselkednek. Az alkotmány szövege és a korábbi alkotmánybírószági határozatok szövege hasonlóan esik latba a döntésben alkalmazott norma kötelező erejének igazolásakor.

Egy alkotmánybírószági döntés meghozatala nem egyszerűen új esetek eldöntését jelenti. Az alkotmánybírószági esetjog révén van lehetőség arra, hogy az alkotmánybírószág a jog belső fogalomrendszerét az alkotmányon alapulva felépítse, továbbfejlessze, s ennek révén az alkotmány kötelező erejét megszilárdítsa. Ezért minden új alkotmánybírószági döntés több mint az egyedi esetre adott egyedi válasz. E döntésekben a felmerülő tények, körülmények és az alkalmazott normák között nem egy egyszeri kapcsolat létesül, amely a döntés jogerőre emelkedése vagy az eljárás lezárása után megszűnik létezni. A bírósági döntések – a bennük foglalt érvek és igazolásaik révén – kihatnak az alkalmazott jog jelentéstartalmára és kötelező erejére is. A különböző ügyekben szereplő indokok ideális esetben relatíve koherens rendszerré állnak össze, amelyek aztán kitermelik nem csak a jogi nyelv kontextusát, hanem az újonnan felmerülő indokok megalapozottságát is segítik megítélni.

²⁵ TÖLGYESSY i. m. 284.

²⁶ A szimbolikus elemek fontosságáról lásd SÓLYOM László: Az Alaptörvény díszkiadása. In: FEJES Zsuzsanna – TÖRÖK BERNÁT (szerk.): *Suum cuique. Ünnepi tanulmányok Paczolay Péter* 60. születésnapja tiszteletére. Szeged, Pólay Elemér Alapítvány, 2016. 622–629.

²⁷ TÖLGYESSY i. m. 284.

Az Alaptörvény hatályba lépését követően az Alkotmánybíróság hivatalból megvizsgálta,²⁸ hogy a korábbi Alkotmány alapján hozott alkotmánybírói határozatokban foglalt érveket felhasználhatja-e.²⁹ Ennek során azt állapította meg, hogy „[a]z Alkotmánybíróság az újabb ügyekben felhasználhatja azokat az érveket, amelyeket az Alaptörvény hatályba lépése előtt hozott korábbi határozata az akkor elbírált alkotmányjogi kérdéssel összefüggésben tartalmazott, feltéve, hogy az Alaptörvény konkrét – az előző Alkotmányban foglaltakkal azonos vagy hasonló tartalmú – rendelkezései és értelmezési szabályai alapján ez lehetséges.” A 22/2012. (V. 11.) AB határozatban kifejtett álláspont tehát röviden az, hogy a korábbi Alkotmány alapján hozott AB határozatok felhasználása nem lehet automatikus, de amennyiben az új Alaptörvény szövege és értelmezési rendelkezései azt alátámasztják, a korábbi joggyakorlat érvei nem hagyhatók figyelmen kívül.

Ezt követte az Alaptörvény negyedik módosítása, amely az Alaptörvény Záró és egyes rendelkezései közé iktatott 5. pontjában hatályon kívül helyezte a korábbi Alkotmány alapján hozott alkotmánybírói határozatokat.³⁰ Az Alkotmánybíróság erről a 13/2013. (VI. 17.) AB határozatában a következőket mondta ki: „A hazai és európai alkotmányjogi fejlődés eddig megtett útja, az alkotmányjog szabályszerűségei szükségképpen hatással vannak az Alaptörvény értelmezésére is. Az Alkotmánybíróság az újabb ügyekben vizsgálendő alkotmányjogi kérdések kapcsán felhasználhatja a korábbi határozataiban kidolgozott érveket, jogelveket és alkotmányossági összefüggéseket, ha az Alaptörvény adott szakaszának az Alkotmánnyal fennálló tartalmi egyezése, az Alaptörvény egészét illető kontextuális egyezősége, az Alaptörvény értelmezési szabályainak figyelembevétele és a konkrét ügy alapján a megállapítások alkalmazhatóságának nincs akadálya, és szükségesnek mutatkozik azoknak a meghozandó döntése indokolásába történő beillesztése.”³¹

Tartalmilag tehát nem változott az Alkotmánybíróság álláspontja; az Alkotmány alapján született AB határozatok továbbra is felhasználhatók és idézhetők az újabb gyakorlatban is, és ezt – mint minden más értelmező döntést is – igazolni kell. A korábbi AB döntéseken alapuló alkotmányértelmezési módszer tartalmi igazolása elkerülhetetlen volt, amelyhez sem az alkotmány rendelkezésében, sem az ahhoz mért jogszabályi rendelkezésekben foglalt szabályok nem szolgálhattak önmagukban indokként. Az Alkotmánybíróság tehát nem vehette adottnak a Záró és egyes rendelkezések 5.

²⁸ 22/2012. (V. 11.) AB határozat, Indokolás [40]-[41]. A döntés értékeléséhez lásd ANTAL Attila: Az Alkotmánybíróság határozata a korábbi gyakorlatának érvényességéről: megdönthető vélelem az Alkotmányon alapuló gyakorlat mellett. *Jogesetek Magyarzata*, 2013/2.; ERDŐS Csaba: Az 1989-es Alkotmányon nyugvó alkotmánybírói határozatok hatályon kívül helyezésének egyes aspektusai. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon*. Budapest, NKE KTK, 2014.

²⁹ A kérdés oly módon merült fel, hogy a korábbi alkotmány alapján hozott határozatok felhasználása milyen keretek között lehetséges, illetve lehetséges-e. Az AB határozatok ugyanis – mivel képesek arra, hogy extern jogi aktusokat (törvényeket) semmisítsenek meg – maguk is extern, normatív jogi aktusok. Lásd JAKAB András: *A jogrendszer szerkezete*. Doktori disszertáció. Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, 2005. 100., 112–113.

³⁰ „Az Alaptörvény hatálybalépése előtt meghozott alkotmánybírói határozatok hatályukat veszítik. E rendelkezés nem érinti az ezen határozatok által kifejtett joghatásokat.”

³¹ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [32].

pontját, sem pedig a jogállamiságról vagy a független bíróságokról szóló alkotmányos rendelkezéseket, mert azoknak az összemérése szükségszerűen felveti tartalmi igazolásuk kérdését. E tartalmi igazolás a szóban forgó alkotmányi és más jogszabályok normatív erejét is érinti; ha nem így lenne, az alkotmány normativitásának alapjait önmagában birtokolná,³² és a tárgyalat ügyben nem is lett volna szükség a Záró és vegyes rendelkezések 5. pontjában foglalt hatályon kívül helyezés kapcsán feltenni a kérdést, hogy miért indokolt a korábbi határozatok felhasználása és meghivatkozása. Amikor azonban az Alkotmánybíróság a korábbi döntések felhasználhatósága mellett döntött, akkor mindezt tartalmi igazolás révén tette, a hazai és európai alkotmányos kultúrára és az alkotmányjog szabályszerűségeire hivatkozva.³³

Az Alkotmánybíróság végül a korábbi alkotmány hatálya alatt hozott AB döntések felhasználása mellett döntött, amelynek indoka, hogy a jogállamiság és a bírói függetlenség megértése lehetetlen a korábban felépített fogalomhasználatot körülvevő igazolási kísérletek ismerete és használata nélkül. A jogállamiság levezetett elvei, fogalmi tartományának behatárolása, rendszerezése és különböző felosztásai mind ott vannak nem csak a gyakorlatba ágyazva, hanem a megértési folyamatainkban is. Az alkotmányos kultúra és diskurzus felelős folytatása csakis az alkotmányos múlthoz való autentikus és reflektált viszony alapján történhet, a valódi érvek és ellenérvek bemutatása és felvállalása révén, még ha ezek az érvek egy korábbi alkotmányhoz kapcsolódnak is. Mindez olyasvalami, amelyet a pozitív jog önmagában nem képes befolyásolni; a jog hatalma nem határtalan. Az Alkotmánybíróság legelső határozatától kezdődő joggyakorlat nem csupán gondolati kincs,³⁴ hanem a mindenkori Alkotmánybíróság döntéseinek alkotmányos kontextusa, jelentéstartalmának része. Ezen változtatni kétséget kizáróan lehetséges, a 'megtett utat' megtagadni azonban nem.³⁵

4. Az Alaptörvény alakulásának fontosabb állomásai

Az alkotmányok egyik fő értéke a stabilitás. Általánosan elfogadott, hogy ha egy alkotmányt sokszor módosítanak, akkor az így létrejövő bizonytalanság nem csak az alkotmány stabilitásának, hanem a jogrendszer stabilitásának a rovására is megy. Az alkotmánymódosítások értékelése azonban nem szorítkozhat kizárólag a változtatások mennyiségére, hanem meg kell vizsgálni azok tartalmát is.³⁶

Az Alaptörvény 2011. április 25-ei kihirdetését követően az Országgyűlés nyolc alkalommal nyilvánult meg alkotmányozó (alkotmánymódosító) hatalomként: elfogadta Magyarország Alaptörvényének átmeneti rendelkezéseit (Aár.), hét alkalommal pedig módosította az Alaptörvényt.

³² TAKÁCS A. 1993, 121.

³³ 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [33].

³⁴ POKOL Béla alkotmánybíró különvéleménye, 13/2013. (VI. 17.) AB határozat, Indokolás [146]–[147].

³⁵ SZLADITS Károly, a jogeszmé uralmának újraépítése érdekében nagy reményekkel újraindított Jogtudományi Közöny 1946-ban, tizenegy éves szünet után újraindult számában ezt írja: „Bármilyen mélyreható valamely társadalomátalakulás, nem szakadhat el egyszerűen a nemzeti élet sokszázados múltjától.” SZLADITS Károly: Beköszöntő. *Jogtudományi Közöny*, 1946/1–2. 2.

³⁶ Az Alaptörvény módosításait részletesen vizsgálja SZENTE (2015) i. m.

Az Aár. megalkotására és elfogadására még az Alaptörvény előtt, az Alkotmány hatálya alatt került sor. Ebből a sajátos körülményből következik, hogy az Aár. mind az Alkotmányra, mind az Alaptörvényre utal a preambulumban: az előbbi biztosította az Országgyűlés hatáskörét az alkotmányozásra, az utóbbi pedig tartalmazta, hogy átmeneti rendelkezések megalkotására szükség van. Az Aár. önmagát az Alaptörvény részének nyilvánította, később pedig az Alaptörvény első módosítása rögzítette, hogy az Aár. az Alaptörvény része.

Az Aár. egyes rendelkezései valóban az Alaptörvény hatályba lépéséhez kapcsolódó, átmeneti rendelkezéseket tartalmaztak, más szabályai viszont az Alaptörvényből nem következtek. Az alapvető jogok biztosa kezdeményezésére³⁷ az Alkotmánybíróság az Aár.-t megsemmisítette.³⁸ A megsemmisítés oka döntően formális volt: az Alkotmánybíróság abból indult ki, hogy az Aár. „túllépte a felhatalmazás kereteit”.³⁹ E döntés alkotmányos jelentősége nem csak az volt, hogy felhívta a figyelmet a ’csúszda törvény’, azaz az alkotmányhoz képest alacsonyabb szintű jogszabályoknak alkotmányként való elismerésének veszélyeire, hanem az is, hogy az Alkotmánybíróság először foglalkozott az alkotmánymódosításokra vonatkozó íratlan korlátok létezésével.⁴⁰

Az Alaptörvény hatályának első két évében számos módosítás látott napvilágot. Az első két módosítás még az Aár.-hoz kapcsolódott. Az első módosítás rögzítette, hogy az Aár. az Alaptörvény része: mivel a módosításra az ombudsmani indítvány benyújtása után került sor, az Országgyűlés törekvése egyértelműen az volt, hogy az Alkotmánybíróság formai okból ne semmisíthesse meg az Aár.-t. Ezen túlmenően a módosítás aktuális kérdéseket is szabályozott a Magyar Nemzeti Bank (MNB) és a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletének (PSZÁF) összevonásával, illetve a volt köztársasági elnök javadalmazásával összefüggésben. Szintén 2012-ben fogadták el az Alaptörvény második módosítását, amely szintén az Aár. rendelkezéseit egészítette ki: kormányzati célkitűzés volt a választójog regisztrációhoz kötése, a módosítás ennek

³⁷ AJB-2302/2012.

³⁸ 45/2012. (XII. 29.) AB határozat.

³⁹ Az Alkotmánybíróság azt feltételezte tehát, hogy az Aár. megalkotásához felhatalmazás kell, ez viszont egy alkotmányi szintű normára nem igaz. A döntés értékeléséhez lásd CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: Az Alaptörvény és az Átmeneti rendelkezések viszonya. *Pázmány Law Working Papers*, 2012/2.; SZENTE Zoltán: Az Alkotmánybíróság döntése Magyarország Alaptörvényének Átmeneti rendelkezései alkotmányosságáról. Az Alaptörvény integritása és az alkotmányozó hatalom korlátai. *Jogesetek Magyarázata*, 2013/2. 11–21.; LÁPOSSY Attila – SZAJBÉLYI Katalin: Az Alaptörvény Átmeneti Rendelkezéseinek alkotmányosságáról. *Közjogi Szemle*, 2012/2.

⁴⁰ CHRONOWSKI Nóra – DRINÓCZI Tímea – ZELLER Judit: Túl az alkotmányon. *Közjogi Szemle*, 2010/4. 4–6.; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: ... az alkotmányjogon innen. *Alkotmánybírósági Szemle*, 2011/1. 66–72.; DRINÓCZI Tímea: Gondolatok az Alkotmánybíróság 61/2011. (VII. 12.) AB határozatával kapcsolatban. *JURA*, 2012/1.; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: Az Alaptörvény és az Átmeneti rendelkezések viszonya. *Pázmány Law Working Papers*, 2012/2.; HALMAI Gábor: Alkotmányos alkotmánysértés. *Fundamentum*, 2011/2.; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina: Az alkotmánymódosítások alkotmányossági felülvizsgálata: elméleti koncepciók, nemzetközi trendek és magyar kérdések. In: GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SZENTE Zoltán (szerk.): *Alkotmányozás és alkotmányjogi változások Európában és Magyarországon*. Budapest, NKE KTK, 2014.; FRÖHLICH Johanna: Az alkotmány zártsága és ellentmondás-mentessége – az alkotmánymódosítások felülvizsgálatának lehetőségei és határai. In: GÁRDOS-OROSZ–SZENTE i.m.

alkotmányos alapjait kívánta megteremteni.⁴¹ Az Alaptörvény harmadik módosítása (2012 decemberében) a termőföld tulajdonnal foglalkozott, SZENTE Zoltán értékelése szerint a módosítás célja az volt, hogy különleges formai védelmet biztosítson a termőföld és erdők külföldi tulajdonba kerülésének megakadályozására (azaz magyar tulajdonban tartására).⁴²

Az Alaptörvény eddigi legátfogóbb (és legvitatottabb) módosítása a 2013. április 1-jén hatályba lépett negyedik módosítás volt.⁴³ Az alkotmányjogi diskurzusban a módosítás 'felülalkotmányozás' néven terjedt el: az Alaptörvénybe épült több olyan rendelkezés, amelyet az Alkotmánybíróság korábban alkotmányellenesnek talált és megsemmisített. Szimbolikus üzenete volt annak is, hogy a módosítás hatályon kívül helyezte az Alkotmánybíróság 2012 előtti határozatait; az alkotmányozó arra törekedett, hogy az Alkotmánybíróság döntéseit új alapokra helyezze.⁴⁴ Az Alaptörvény ötödik módosítása, főként európai uniós intézmények nyomására,⁴⁵ részben visszavett a negyedik módosítás leginkább kritizált elemeiből. A módosítás érintette az egyházak elismerését, a politikai reklámok sugárzását, az OBH elnökének ügyáthelyezési jogkörét és rögzítette a PSZÁF beolvasását az MNB-be.

Ezt követően 2016 nyarán fogadták el az Alaptörvény hatodik módosítását, amely a különleges jogrendek körét egészítette ki a terrorveszély-helyzettel.⁴⁶ Végül az Alaptörvény hetedik módosítása (2018. június 28.) az alkotmányos identitással és a közigazgatási bíráskodás bevezetésével összefüggésben tartalmazott rendelkezéseket.

5. Az Alaptörvény mint jogforrás

Az Alaptörvény elnevezés alkotmányjogilag egyenértékű az alkotmánnyal, és az alkotmány megnevezés elkerülésére vélhetően szimbolikus okai vannak.⁴⁷ Az Alaptörvény R) cikk (1) bekezdése rögzíti, hogy „[a]z Alaptörvény Magyarország jogrendjének alapja”, az tehát alkotmánynak tekinthető. A materiális alkotmány-státus pedig kijelöli a jogforrások között betöltött helyét.

⁴¹ A regisztráció bevezetésére végül a köztársasági elnök alkotmányossági vétója és az Alkotmánybíróság döntése miatt nem került sor.

⁴² SZENTE (2015) i. m. 217.

⁴³ VÖRÖS Imre: Vázlat az alapvető jogok természetéről az Alaptörvény negyedik és ötödik módosításai után; az AB döntése, a Velencei Bizottság és az Európai Parlament állásfoglalásai után. *Fundamentum*, 2013/3.; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: A régiek óvatossága. Megjegyzések az Alaptörvény negyedik módosításának javaslata kapcsán. *Pázmány Law Working Papers*, 2013/1.

⁴⁴ A negyedik alkotmánymódosítás alkotmányossága is az Alkotmánybíróság elé került, a 12/2013. (V. 24.) AB határozatban azonban nem volt meg a kellő többség az Aár.-ról szóló korábbi AB határozatban foglalt következmények levonására, és az indítvány visszautasításra került. Lásd ehhez VINCZE Attila: Az AB határozata az Alaptörvény negyedik módosításáról. Az alkotmánymódosítás alkotmánybírási kontrollja. *Jogesetek Magyarázata*, 2013/3.

⁴⁵ Venice Commission: *Opinion on the Fourth Amendment to the Fundamental Law of Hungary*, CDL-AD(2013)012. Opinion 720/2013.

⁴⁶ Ennek értékelését lásd: CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: A Haining-elv. Az alkotmány identitása, stabilitása és változathatósága. *Iustum Aeuquum Salutare*, 2016/4. 21–32.

⁴⁷ Ugyanakkor a korábbi Alkotmány rögzítette, hogy a Magyar Köztársaság alaptörvénye [77. § (1) bekezdés].

A korábbi Alkotmány és módosításai törvényi formában jelentek meg, a megjelölés nem mutatott specialitást. Ez megváltozott 2010-ben, amikortól kezdve – a francia alkotmánymódosítások mintájára – az Alkotmány módosításait már nem törvényi becikkelyezéssel, hanem a módosítás dátumával kezdték jelölni.⁴⁸ Az Alaptörvény azonban nem törvényi becikkelyezést kapott, hanem az elnevezés mellett csak a kihirdetés dátuma szerepel: Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.). Ez nem csupán formai megkülönböztetés a törvényektől, hanem annak érzékeltetésére is szolgál, hogy ő maga nem jogszabály. Egyrészt az Alaptörvény T) cikk (2) bekezdése felsorolja a jogszabályokat, amelyek között az Alaptörvény nem szerepel. Emellett a C) cikk (3) bekezdése rögzíti, hogy „az Alaptörvény és a jogszabályok érvényre juttatása érdekében kényszer alkalmazására az állam jogosult”, az R) cikk (2) bekezdés pedig azt, hogy „az Alaptörvény és a jogszabályok mindenkire kötelezőek”. Az „Alaptörvény és a jogszabályok” fordulat mindkét esetben azt hivatott jelezni, hogy az Alaptörvény nem jogszabály.⁴⁹

6. Értelmezési kérdések az Alaptörvény kapcsán

Az Alaptörvény eredeti R) cikke szerint az alkotmány rendelkezéseit „azok céljával, a benne foglalt Nemzeti Hitvallással és történeti alkotmányunk vívmányaival összhangban kell értelmezni.” Az eredeti 28. cikk szerint pedig „a bíróságok a jogalkalmazás során a jogszabályok szövegét elsősorban azok céljával és az Alaptörvénnyel összhangban értelmezik.” Ezen kívül az itt említett cél jelentésére az ezt követő mondatból is lehetett következtetni,⁵⁰ amely szerint „az Alaptörvény és a jogszabályok értelmezésekor azt kell feltételezni, hogy a józan észnek megfelelő, erkölcsös és gazdaságos célt szolgálnak.”

Az Alaptörvény Hetedik módosítása mindkét cikket további rendelkezésekkel egészíti ki. Az R) cikk kiegészül egy (4) bekezdéssel, amely szerint minden állami szerv köteles védelmezni az ország alkotmányos önazonosságát és keresztény kultúráját, a 28. cikk pedig azzal a mondattal egészült ki, hogy „[a] jogszabályok céljának megállapítása során elsősorban a jogszabály preambulumát, illetve a jogszabály megalkotására vagy módosítására irányuló javaslat indokolását kell figyelembe venni.”

A 2019. január 1-jétől hatályos alkotmányértelmezési szabályok szerint az alkotmány és a rendes jogszabályok értelmezésére vonatkozó rendelkezések – legalábbis a normatív szöveg szintjén – elkülönültnél látszanak. E változások leginkább a jogszabályok céljának fogalma körül koncentrálnak, s mivel az alkotmány értelmezéséről szóló szöveg ugyanúgy értelmezésre szorul, mint bármilyen más szöveg, ezért a jelen esetben is több alternatívával állunk szembe. Egyrészt, érvelhetünk úgy, hogy az új értelmezési

⁴⁸ Ez gondot okozott 2010. augusztus 11-én, amikor ugyanazon a napon kétszer is módosították az Alkotmányt.

⁴⁹ CSINK Lóránt – MAYER Annamária: *Variációk a szabályozásra. Önszabályozás, társszabályozás és szabályozó hatóságok a médiajogban*. Budapest, Médiatudományi Intézet, 2012. 19. Korábban értelmezési bizonytalanságot okozott, hogy az Alaptörvény T) cikk (1) bekezdése úgy rendelkezett, hogy „általánosan kötelező magatartási szabályt csak jogszabály állapíthat meg”, ez azt sejtette, hogy az Alaptörvény is a jogszabályok közé tartozik. Az Alaptörvény negyedik módosítása ezen változtatott, így egyértelművé vált, hogy az Alaptörvény a jogszabályok körén kívül áll.

⁵⁰ JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 86.

szabály, miszerint a jogszabály célját a preambulumban és az indokolásban kell keresni, nem változtat a 28. cikkben foglalt eredeti szabályon, amelyen korábban is a szubjektív teleologikus, azaz a jogalkotó eredeti szándékának kutatását kellett érteni.⁵¹

Az ettől eltérő érvelés szerint azonban, mind a 28. cikk, mind az R) cikkben foglalt szabály eredeti értelme a „rendelkezések céljáról”, azaz a norma (objektív) szövegben foglalt céljáról szolt.⁵² A hetedik módosítás azonban nem érintette az R) cikket, így az alkotmány értelmezésekor változatlanul a norma célját és nem a megalkotóinak szándékát kell érteni. Ezt támasztja alá, hogy az Alaptörvény nem tekinthető jogszabálynak a jelenlegi keretek között, márpedig csak a 28. cikk beszél „jogszabályok céljáról”, az R) cikk nem. Felmerül ezen kívül az a kérdés is, hogy melyik szabálynak kellene érvényesülnie akkor, amikor az Alkotmánybíróság nem az alkotmányt, hanem rendes jogszabályokat értelmez. Egyelőre erre a kérdésre sincs az Alkotmánybíróság által kidolgozott válasz, azonban a fenti érvelés szerint nehezen lenne alátámasztható, hogy az Alkotmánybíróságnak a jogalkotó szándékát kellene keresni, hiszen a 28. cikk rendelkezései csak a rendes bíróságokra vonatkoznak. Összességében tehát elmondható, hogy az alkotmányértelmezésre és a jogszabály-értelmezésre vonatkozó szabályok szétválása azt is eredményezi, hogy az Alaptörvény különböző részein említett ’cél’-hoz különböző jelentést kell rendelni: az Alaptörvény értelmezésekor a norma objektív célját, a jogszabályok esetében pedig a jogalkotó szándékát. Ez a helyzet pedig tovább növeli a belső ellentmondások és kivételszabályok sorát, amelyek további bizonytalansághoz vezethetnek.

E szabályok pontos jelentése azonban csak az alkalmazásukat, illetve értelmezésüket követően derülhet ki, amelyet jelenleg még nem ismerünk.

1. Az objektív teleologikus, azaz a célszerű értelmezés azt jelenti, hogy az értelmezendő norma jelentését arra alapozzuk, hogy az milyen célt szolgál a szöveg egyéb helyeire és a szabály feltett értelmére alapozva.⁵³ A szóban forgó rendelkezés céljával (*ratio legis*) összhangban való értelmezést azért tekinthetjük objektívnek, mert például a jogalkotó szándékával ellentétben azt a norma szövegére visszavezetve támasztjuk alá.⁵⁴ Egyes szerzők a szociológiai módszerre alapozva vélik megismerhetőnek e célt, mint Benjamin CARDOZO, aki a módszer szellemi atyjára, JHERINGRE hivatkozva a történelem és az egyén tapasztalataira és a társadalmi körülményekre alapozva határozná meg azt.⁵⁵ Mások szerint „egy törvény objektív célját azok az érdekek, célok, értékek,

⁵¹ Emellett érvel VARGA Zs. András alkotmánybíró. Lásd VARGA Zs. András: Törvényjavaslatok indokolása – Az Alaptörvény hetedik módosításának 8. cikkéről. *Pázmány Law Working Papers*, 2018/13.

⁵² A korábbi szabályozásban az Alaptörvény és a jogszabályok célján is a jogszabály célját és nem a jogalkotó szándékát kellett érteni. JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 86.

⁵³ JAKAB András (szerk.): *Az Alkotmány kommentárja. I. kötet*. Budapest, Századvég, 2009. 20–25.; JAKAB András: Ki a jó jogász, avagy tényleg jó bíró volt-e Magnaud? *Jogesetek Magyarázata*, 2010/1.; SZENTE Zoltán: Érvelés és értelmezés az alkotmányjogban. Dialóg Campus, Budapest–Pécs, 2013. 166–169.; SZABÓ Miklós: *Jogi alapfogalmak*. Miskolc, Bíbor Kiadó, 2011. 121.

⁵⁴ András JAKAB: Judicial Reasoning in Constitutional Courts: A European Perspective. *German Law Journal*, Vol. 14., No.8., 2013. 1242.

⁵⁵ Benjamin N. CARDOZO: *The Nature of the Judicial Process*. New Haven– London, Yale University Press, 1921. 102–104.

politikák és funkciók jelentik, amelyek elérésére egy demokráciában a törvényeket hozzák.”⁵⁶

A 28. cikkben foglalt célt továbbra is úgy kell meghatározni, hogy az megfeleljen a józan észnek és a közjónak, valamint erkölcsös és igazságos legyen. Az alkotmány egy-egy rendelkezésének célját egyes esetekben konkrétan megtaláljuk a szövegben, mint például az Alkotmánybíróság esetében. Az Alaptörvény 2. cikk (1) bekezdése szerint az „Alaptörvény védelmének legfőbb szerve” az Alkotmánybíróság.⁵⁷ Vannak ezzel szemben olyan célok, amelyek nem jelennek meg ennyire kifejezett formában a szövegben, mint például az egyes alapjogok vagy az emberi méltóság esetében. A véleménynyilvánítás szabadsága által védett célnak például több elmélete létezik, csak úgy, mint az emberi méltóságnak, amelyet az Alkotmánybíróság gyakorlatában a kezdetektől fogva hangsúlyozott.⁵⁸

Az objektív teleologikus módszer előnye tehát, hogy lehetőséget ad az alkotmány és annak egyes rendelkezései által szolgált objektív célok figyelembe vételére, de ugyanakkor érvényesíti a szöveghez-kötöttség szempontját is. Ezért a célszerinti értelmezési módszer alkalmas arra, az alkotmányos értékrendet becsatornázzuk az értelmezésbe anélkül, hogy jogon túli szempontokhoz nyúlnánk. Végül, az objektív teleologikus módszer alkalmazása erősíti a bírói függetlenséget, mert elismeri a bírósági jogalkalmazás során felmerülő mérlegelés lehetőségét, ugyanakkor nem távolítja el a döntéshozatalat túlságosan a szövegtől, amelyre minden bírói döntést végső soron vissza kell vezetni.

2. A történeti alkotmány vívmányai szerinti értelmezés⁵⁹ az Alaptörvény előtt ismeretlen módszer volt, s máig is szakmai és alkotmánybírói viták⁶⁰ folynak arról, hogy mit kell pontosan érteni a történeti alkotmányon, illetve annak vívmányain, valamint, hogy azokat hogyan lehet értelmezési módszerként felhasználni.

A történeti alkotmány lényege az, hogy nincs egy (vagy több részből álló) írott és zárt (egységes) chartális alkotmány, hanem több, írott és íratlan részből álló, a jogforrások

⁵⁶ Aharon BARAK: *Purposive Interpretation in Law*. Princeton University Press, 2005. 350.; idézi: SZENTE (2013) i. m. 169. A norma céljának meghatározását illető problémákról és a rájuk adható válaszokról lásd: JAKAB (szerk., 2009) i. m. 24–25.

⁵⁷ További példa a köztársasági elnök által betöltött tisztség célja, amelyet az Alaptörvény 9. cikke határoz meg a következőképpen. A 47/2007. (VII. 3.) AB határozatban az Alkotmánybíróság az „államszervezet demokratikus működése feletti örködés” alapján levezethetőnek tartja a köztársasági elnök azon jogkörét, hogy a kiténtetések adományozására irányuló előterjesztést azon az alapon is megtagadja, hogy az „az alkotmányos értékrendbe ütközik”. Erről bővebben lásd: SÓLYOM László: A köztársasági elnök szerepe az alapjogok védelmezésében. *Iustum Aequum Salutare*, V., 2009/2. 84.

⁵⁸ A joggyakorlathoz lásd: ZAKARIÁS Kinga: 54. § Az élethez és az emberi méltósághoz való jog. In: JAKAB (szerk., 2009) i. m. 2009.

⁵⁹ A történeti alkotmány fogalmáról bővebben: CSINK–FRÖHLICH: (2012a) i. m. 121–133.

⁶⁰ SZENTE Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. *Közjogi Szemle*, 2011/3.; CSINK Lóránt – FRÖHLICH Johanna: Történeti alkotmány és kontinuitás az új alaptörvényben. *Közjogi Szemle* 2012/1.; SMUK Péter: *Nemzetfogalom és történelmi narratíva az Alaptörvényben*. [Doktori Műhelytanulmányok] 2013.; RIXER Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartalmi. *Jogelméleti Szemle*, 2011/3.; VÖRÖS Imre: A történeti alkotmány az Alkotmánybíróság gyakorlatában. *Közjogi Szemle*, 2016/4.

hierarchia különböző fokán létező, nyitott szerkezetű jogszabályról beszélhetünk.⁶¹ Az ilyen történeti alkotmány-felfogás – legalábbis annak eredeti értelme szerint – nehezen látszik összeegyeztethetőnek a chartális alkotmány belső működési logikájával, hiszen míg a chartális alkotmány esetében világos választóvonal van az alkotmányi és nem alkotmányi szintű jogszabályok között, addig a történeti alkotmány folyamatosan alakuló és organikusan fejlődő alkotmányos rendelkezései ezt nem teszik lehetővé. A történeti alkotmány ilyen, eredeti értelmében tehát nem teremt alkalmas alapot az alkotmányosági felülvizsgálatra sem, hiszen a mérce (az alkotmány) tartalma nem világos.

A történeti alkotmány vívmányai szerinti értelmezéshez alapvetően háromféle módon viszonyulnak a szakma képviselői. Létezik az az álláspont, amely szerint a történeti alkotmányt az eredeti értelmében újra a magyar alkotmányjog élő részévé kell tenni, s az Alaptörvény R) cikke normatív erővel írja elő annak kötelező használatát.⁶² Egy másik álláspont a történeti alkotmányt a jogállami, chartális alkotmány-fogalom keretei között próbálja elhelyezni és úgy érvel, hogy abba a korábbi Alkotmány hatálya alatt született alkotmánybírószági határozatok is beletartoznak.⁶³ Végül létezik olyan megközelítés is amelyik a történeti alkotmány vívmányai szerinti értelmezést a történeti értelmezés egyik fajtájának vagy csupán egy érvelési díszítőelemnek tekinti.⁶⁴ Az utóbbi két felfogás alapja az, hogy a történeti alkotmány – meghatározhatatlansága vagy a mai viszonyokkal összeegyeztethetetlen tartalma miatt – nem alkalmas arra, hogy az alkotmány értelmezését érdemben befolyásolja, hacsak nem forgatjuk ki olyannyira eredeti jelentéséből, hogy már nem is történeti alkotmányról, hanem a történeti értelmezés egy különleges fajtájáról beszélünk. Jelenleg az az álláspont tűnik a legrealisabbnak, amelyik a történeti alkotmányt nem mint alkotmány-felfogási módot, illetve gondolkodási keretet alkalmazza, hanem – ahogy az az Alaptörvényben is szerepel – egyes elemeit értelmezési segédletként, megerősítő érvként tartja használhatónak, amennyiben ezek az elemek az Alaptörvény tételes rendelkezéseivel összecsengenek.

3. Végül, a preambulum, azaz a Nemzeti hitvallás szerinti értelmezésről is megoszlanak a szakmai vélemények; vannak, akik a történeti alkotmányhoz hasonlóan normatív, kötelező erővel ruháznak fel azt, mások mellett érvelnek, hogy valójában nincs változás a preambulum értelmezésbeli szerepének a korábbi Alkotmányhoz képest, mert

⁶¹ RIXER Ádám: A történeti alkotmány lehetséges jelentéstartamai. *Jogelméleti Szemle*, 47.sz.

⁶² VARGA Zs. András például az alkotmányt mint értelmezési keretet és mint identitáselemet határozza meg. Álláspontja szerint annak nincs jelentősége, hogy a történeti alkotmány fogalmát nem határozhatjuk meg, mert az R) cikk nem hatályba léptető rendelkezés, azaz nem rendeli alkalmazni a történeti alkotmánynak nevezett joganyagot, hanem csupán az aszerint történő értelmezést teszi kötelezővé. Lásd: VARGA Zs. András: Történeti alkotmányunk vívmányai az Alaptörvény kógens rendelkezésében. *Iustum Aequum Salutare*, XII. évf., 2016/4. 87.

⁶³ Erre utal a történeti alkotmány jelentéséről szóló vita elején SÓLYOM László (http://mandiner.hu/cikk/20110418_solyom_laszlo_az_uj_alkotmanyrol). Hasonlóan érvekhez lásd pl. 21/2013. (VII. 19.) AB határozat, Indokolás [81].

⁶⁴ JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 92.; SZENTE Zoltán: A historizáló alkotmányozás problémái – a történeti alkotmány és a Szent Korona az új Alaptörvényben. *Közjogi Szemle*, 2011/3.

az eddig is értelmezési segédletként szolgált.⁶⁵ Az utóbbi véleménnyel egyetértve, az alkotmány preambuluma nem lehet konkluzív érv az alkotmányértelmezés során. Erre enged következtetni az a körülmény is, hogy a preambulók bizonyos szempontból más nyelven íródnak, mint az alkotmány többi része. Eszerint az abban foglalt állítások nem úgy viselkednek, mint egy rendes jogszabály parancsoló-jellegű rendelkezései, hanem sokkal inkább mint ígéretek, reményeket, bizakodást kifejező kijelentések, amelyek igazzá válását vagy érvényesülését nem lehet kikényszeríteni.⁶⁶

7. Az Alaptörvény mint politikai dokumentum

Az Alaptörvény politikai vizsgálata során azt elemezzük, hogy milyen szerepet tölt be a kormányzásban. Ennek értékelése kapcsán fontos szempont, hogy milyen elvi és gyakorlati különbség van az alkotmányozás és a törvényhozás között. Ennek vizsgálata azért is szükségszerű, mert Magyarországon – sok más államhoz hasonlóan – ugyanaz a szerv jogosult a két jogforrás megalkotására.

Parlamentáris berendezkedésű államokban magától értetődő, hogy a társadalom irányvonalának a meghatározása, azaz a kormányzás a parlament és az annak felelős kormány feladata. A kormányzás elsődlegesen törvényekkel történik, hiszen a politikai döntés jellemzően ebben a formában jut el a társadalomhoz.

Az alkotmányozás pedig a társadalom alapjainak kijelölését jelenti, azoknak az elvi jellegű szabályoknak a meghatározását, amelyeket a mindenkori kormányzat saját politikájának megfelelően tölthet ki tartalommal. Funkciójából eredően az alkotmánynak alkalmasnak kell lennie arra, hogy több, eltérő értékvalasztású kormányzat célkitűzései is megvalósíthatóak legyenek. Ellenkező esetben a parlamenti választások célja, tétje csupán a kormányzati irányvonal kiválasztása, hanem az alkotmányos keretek megtartása, illetve lecserélése is. Ez azonban permanens alkotmányozást idézne elő; azt eredményezné, hogy a társadalom stabil viszonyítási pont nélkül maradjon.⁶⁷

Erre tekintettel minden alkotmány esetében fontos érték a stabilitás, az ugyanis önmagában érték. A társadalmi berendezkedés gyakori vagy folyamatos változtatása, még ha rövid távon célravezetőnek mutatkozik is, épp azt a kiszámíthatóságot és biztonságot veszélyezteti, amelyért az állam létrejött.⁶⁸ A stabilitás természetesen nem az egyetlen érték, ha nyomós érdek indokolja, szükséges magán az alkotmány szövegén is változtatni. Fontos viszont, hogy – ahogy a Függetlenségi Nyilatkozat 1776-ban megfogalmazta – a változtatásra ne jelentéktelen és múló okokból (light and transient causes) kerüljön sor.

Az alkotmánynak kellően rugalmasnak kell lenni ahhoz, hogy változó korok, eszmék és értékrendek igényeit szintetizálja. Az alkotmányozás során az értékek szintetizálása, eltérő értékek megjelenítése tehát nem csupán gesztus a társadalmi, politikai

⁶⁵ JAKAB szerint a preambulum értelmezési segédletként történő használata akkor is megalapozott lenne, ha az Alaptörvény nem mondaná ki azt kifejezetten. JAKAB András: A bírói jogértelmezés az Alaptörvény tükrében. *Jogesetek Magyarázata*, 2011/4. 89.

⁶⁶ FEKETE Balázs: Preambulumok és nyelvfilozófia, avagy a preambulumok normativitásáról másként. *Pázmány Law Working Papers*, 2011/33.

⁶⁷ CSINK Lóránt: *Mozaikok a hatalommegosztáshoz*. Budapest, Pázmány Press, 2014. 30.

⁶⁸ THOMAS HOBBS: *Leviatán*. Kolozsvár, Polis, 2001. 159–160.

kisebbség felé, még csak nem is a pluralizmus elvének a megjelenítéséhez szükséges, hanem az alkotmány stabilitásának, időtállóságának a záloga.

Elvi szinten tehát – szemben a törvényhozással – az alkotmányozás nem a kormányzás eszköze. A parlament törvényhozó tevékenységét megelőzi egy – jellemzően érték-választás alapján meghozott – döntés, hogy a magatartási viszonyokat milyen módon, illetve milyen irányba akarja alakítani. Ezzel szemben az alkotmánynak nem egyetlen irányt kell kijelölnie, hanem több irány kialakításának keretét kell szolgáltatnia. A gyakorlatban megfigyelhető ugyanakkor, hogy az alkotmányok nem csupán absztrakt, elvi szintű szabályokat tartalmaznak. Az alkotmányokra általánosan jellemző a programszerű és az azonnal hatályosuló normák vegyítése.⁶⁹ Azaz egyes esetekben a norma hosszú távú, absztrakt értékeket tartalmaz, más esetekben pedig egyedi, azonnali feladatokat kíván megoldani. Ilyenkor is fontos kritérium, hogy az azonnal hatályosuló normák ne egyoldalú politikai motivációval rendelkezzenek, és legfőképp: ne álljanak ellentétben a hosszú távra szóló, absztrakt, programszerű normákkal.⁷⁰ Mindez együtt képes biztosítani az alkotmány stabilitását. A gyakorlatban az látható, hogy az Alaptörvény sok esetben a kormányzás eszköze: nem keretet jelöl ki, hanem egy meghatározott értékrend, illetve egy aktuális politikai cél elérésére irányul.

Egy alkotmány valós társadalmi legitimitációja csak időmúlással, további alkalmazása fényében lesz megítélhető; ez azonban nem csak a társadalmi elfogadottságot jelenti, hanem az alkalmazás és érvényesülés minőségét is, azt hogy végső soron az alkotmány képes-e betölteni célját a társadalomban.⁷¹ Az Alaptörvényt mindeztidig csak egy politikai erőter alkalmazta, így a politikai-társadalmi diskurzusban az Alaptörvény és a kormány politikája összefonódik, annak ellenére, hogy alkotmányjogi értelemben a kettő ideális esetben független egymástól. A jelenlegi körülmények között azonban nehezen választható el, hogy mi a kormányzati ideológia kritikája és mi az Alaptörvény szövegéé.

8. Az alkotmányos dialógus értelméről

A dialógus a jogi-alkotmányos rendszertől függetlenül az egyik legfontosabb kortárs témák egyike. Egyrészt a modern kommunikációs csatornáink kifejezetten kedveznek szellemi-emberi elszigetelődésünknek, azaz annak, hogy viszonylag könnyedén és sokszor öntudatlanul a magunkhoz hasonlóan gondolkodó, velünk egyetértő emberekkel és közösségekből építsük fel azt az életteret, amelyben nap mint nap mozgunk. A saját világnézetünk visszhangjától eltompult valóság-érzékelésünkben az eltérő vélemények kontrasztja még élesebb, amely így természetes emberi önvédő ösztöneink révén óv bennünket attól, hogy kitegyünk magunkat a látszólag sehová sem vezető egyet nem értés frusztráló élményének.

Miért kellene tehát mégis eleget tenni a dialógus fárasztó és értelmetlen követelményének, akkor, amikor úgy tűnik, hogy valójában senkit nem érdekel, hogy mit gondol

⁶⁹ A tipizálásról lásd részletesebben KOVÁCS István: *Magyar Alkotmányjog I.* Szeged, JATE, 1990. 197–205.

⁷⁰ CSINK–FRÖHLICH (2013) i. m. 4.

⁷¹ TRÓCSÁNYI (2014) i. m. 43.

a másik? Mi értelme a dialógusnak, amikor a modern kultúrharc világában az tűnik egyedül fontosnak, hogy melyik oldalon állunk? Röviden a válasz nézetünk szerint az, hogy sokszor indokaink legalább annyira fontosak, mint az indokaink miatt elfoglalt pozícióink, illetve az amiatt meghozott döntéseink.

A dialógus általában, és ahhoz hasonlóan az alkotmányos dialógus is, a szabadságnak, mint emberi kondíciónak a közbeszédben megnyilvánuló jellemzője. Szabadságunk a közbeszéd szerkezetében azt jelenti, hogy képesek vagyunk szabadon megérteni és megfontolni azokat a szempontokat, amelyeket saját magunk, egyedi körülményeink vagy társadalmi helyzetünkől kifolyólag nem éltünk meg. Másképp mondva, az alkotmányos dialógusról beszélhetünk akkor, ha lényeges (vagy kevésbé lényeges) társadalmi jelentőségű kérdéseket képesek vagyunk őszintén megvitatni arra való tekintet nélkül, hogy előzetes ismereteink szerint a dialógusban részt vevő felek milyen ideológiához, nézetrendszerhez, szekuláris vagy vallási jellegű iskolához tartoznak. Az őszinte megvitatás azt jelenti, hogy a részvételünket a dialógusban nem igazolja pusztán saját álláspontunk meggyőző közvetítése (még ha nyilván minden esteben úgy is indulunk neki a vitának, hogy igazunk van), hanem az igaznak, illetve a jónak a megismerése, ezeknek a konkrét esetben való keresése, konkretizálása. Ez persze nem könnyű, hiszen legalább GADAMER óta tudjuk, hogy előítéleteink segítenek eligazodni egy olyan világban, amelyről valójában nagyon kevés saját, valós tapasztalatunk van.

Mégis, nincs igazság szabadság nélkül, anélkül, hogy azt mindenki a maga esendő módján meg ne ismerhesse. Ha elismerjük, hogy a múltunkból hozott érzékenységeink, előítéleteink, vagy sérelmeink nem csak terelik, hanem összességében meg is határozzák véleményünket a közös jóról, azzal lemondunk emberi minőségünk egyik legfőbb összetevőjéről, a szabad gondolkodás lehetőségéről. Át tudja-e bárki érezni teljes egészében a kommunista rendszerben a tulajdonuktól és egy életen át kiharcolt otthontól megfosztott család egzisztenciális küzdelmeit; vagy egy csonka családot, amelyik a mindennapi megélhetésért küzd? Teljes egészében nem. Az emberi szenvedés azonban számtalan színben és árnyalatban, mégis univerzális jelleggel megmutatta már magát az történelem során, ezért minden személy, illetve iskola és elméleti irányvonal képviselői rendelkezik autentikus élménnyel arról, hogy mit jelent *per se* elutasítva lenni. Kik nem nyerték el jogukat a meghallgatásra a történelem során?

Emberi dialógus sem létezik az emberi szabadság által lehetővé tett felfedezés, megismerés, megfontolás potenciálja nélkül – ugyanígy alkotmányos dialógus sincs anélkül, hogy az igazság megismerése, illetve az ennek a megismerésnek a lehetőségébe vetett hit vezérelne bennünket. Ha pedig nincs dialógus (annak összes frusztráló turbulenciájával együtt), nincsenek szabad és egyenlő tárgyaló felek, sem a konkrét emberi személybe vetett hit, sem a korábbi szenvedéseket legyőző méltóság elismerése. Ezek nélkül pedig nincs teljes közösség, sem alkotmány, amely minderre autentikusan felépülhetne.

